

การนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ : การต่อรองกับโครงสร้างสังคม

กรณีศึกษา ผู้สูงอายุในหมู่ 1 ตำบลหนองแขว

อำเภอพัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

ANALYSIS OF NARRATIVE: NEGOTIATING OF SOCIAL STRUCTURE

A CASE STUDY OF THE ELDERLY OF MOO 1, NONGWANG SUB-DISTRICT,

WATTHANA NAKHON DISTRICT, SA KAEU PROVINCE

ปริญญ์ ไชยนิษฐ์, เรืองสิน ปลื้มปิ่น, ศิริศักดิ์ บัวชุม, ชนิดาภา กระแจจันท์, สมพงษ์ เกษานุช

Parinut Chaiyanich, Ruangsinn Pluempan, Sirisak Buachum, Chanidapa Kracheachan, Sompong Kesanuch

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

Email: parinut.c@rmutsb.ac.th

Received July 2, 2021; Revised July 16, 2021; Accepted August 23, 2021

บทคัดย่อ

การเล่าเรื่องในอดีตเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิต โดยบทความนี้ได้นำเรื่องเล่า การต่อรองกับโครงสร้างสังคมของผู้สูงอายุมาวิเคราะห์ มุ่งเผยให้เห็นถึงผลการเรียกคืนประสบการณ์ เกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคม วิเคราะห์ถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้เห็นการผลิตและการถูกผลิตซ้ำภายใต้โครงสร้างสังคม การเรียกคืนประสบการณ์นี้มีใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก หากแต่เป็นการสนทนาเพื่อให้เกิดเรื่องเล่าจากมโนทัศน์ของคนพื้นที่ที่อยู่ในวัยผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ดังกล่าว นอกจากจะเต็มไปด้วยปัญหาที่ถูกสะสมทั้งเรื่องความแออัดไร้ชลประทานแล้ว ยังต้องเผชิญภัยพิบัติในรูปแบบต่าง ๆ อย่างซ้ำซาก ในบทความประกอบไปด้วย 1) พลังแห่งการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ 2) โครงสร้างสังคมในหมู่ 1 ตำบลหนองแขว อำเภอพัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว 3) ตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคม 4) ปัญหาสะสมในพื้นที่จากการเลื่อนชั้นทางสังคม 5) กลวิธีหาระบบชีวิตที่มีดุลยภาพของผู้สูงอายุ และ 6) อีสราภาพที่ผู้สูงอายุต้องการ: ผลลัพธ์จากการต่อรองกับโครงสร้างสังคม ทั้งหมดจะทำให้เห็นถึงเบื้องหลังของความคิดความเชื่อตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษที่ถูกส่งพลังหล่อเลี้ยงให้ผู้สูงอายุ ซึ่งกำลังกลักรุ่นกับสภาพพื้นที่ที่เพาะปลูกไม่ได้ ซ้ำยังประสบกับการที่ถูกหลอกลวงย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินในเมืองใหญ่ แต่กระนั้นผู้สูงอายุในพื้นที่แห่งนี้ กลับยังคงมีพลังใจในการต่อรองกับโครงสร้างสังคม ด้วยการคงไว้ซึ่งบรรทัดฐานด้านความเชื่อเรื่องประเพณี 12 เดือน ที่เมื่อเดือนเคลื่อนเดือนเหมือนจะคอยเตือนผู้สูงอายุในพื้นที่แห่งนี้ให้ได้กลับมีความหวังว่า หากยังคงรักษาประเพณี 12 เดือนไว้ ลูกหลานจะต้องกลับมา ไม่เดือนใดก็เดือนหนึ่ง

คำสำคัญ: ผู้สูงอายุ, การนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์, การต่อรองกับโครงสร้างสังคม, การเลื่อนชั้นทางสังคม, จังหวัดสระแก้ว

Abstract

Narrative in the past is knowledge from experiences in life. This article presents analysis of narrative about negotiating of social structure of the elderly. It aims to reveal the effect of recalling experiences related to negotiating of social structures and to analyze social interactions that is disclosed production and reproduction in social structure. Recalling experiences are not in-depth interviews, but conversations to form narrative from the perspectives of the local people who are the elderly. In this area, there are not only accumulated problems such as drought and lack of irrigation, but also disasters in various forms. This article consists of 1) The power of analysis of narrative 2) The social structure of Moo 1, Nong Wang sub-district, Watthana Nakhon district, Sa Kaeo province 3) Self that negotiates with the social structure, 4) The problems in the area due to social mobility, 5) Strategies for finding a balanced life system of the elderly, and 6) The freedom that the elderly need: the result of negotiating with social structure. The article reveals the background of beliefs, from the times of ancestors, that greatly encourages the elderly who are struggling with the conditions of uncultivated land and social mobility problem. But still, the elderly, thus, become “stay strong”. They still have the strength to negotiate with social structure by maintaining the 12-month tradition. In other words, when the month moves, it seems to remind the elderly to return their hope. If the 12-month tradition is preserved, the offspring will return one month or another.

Keywords: The Elderly, Analysis of Narrative, Negotiating of Social Structure, Social Mobility, Sa Kaeo Province

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเดินทางเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (aging society in Thailand) ประเทศเรากำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้วเองเช่นกัน สำหรับอำเภอดอนจานนั้น เป็นอำเภอที่มีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับ 3 ในจังหวัดสระแก้ว รองจากอำเภอรัญประเทศ จำนวนประชากรของจังหวัดสระแก้วเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตามการพัฒนาและเติบโตของเศรษฐกิจ แต่พื้นที่ทางการเกษตรกลับลดลงตั้งแต่ปี 2559 โดยเฉพาะพื้นที่พืชไร่และนาข้าว ชาวบ้านที่นี้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในรูปแบบหมู่บ้าน แบ่งออกเป็น 7 หมู่ แต่ความหลากหลายของโครงสร้างทางประชากรในหมู่ 1 กลับพบว่า ในหมู่นี้เต็มไปด้วยผู้สูงอายุ (สระแก้ว, 2563)

สำหรับผู้สูงอายุที่ถูกสังคมซ่อนอยู่ ณ หมู่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว นั้นกว่า 30 คนที่อายุเกิน 60 ปี ไม่สามารถทำงานได้เหมือนวัยปกติ นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจ

เกี่ยวกับผู้สูงอายุในหมู่ 1 อยู่หลายประเด็น เช่น ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมที่สืบเนื่องจากปัญหาภัยพิบัติในพื้นที่ ก่อให้เกิดการสร้างหนี้สินทุกรูปแบบ เกิดการทิ้งถิ่นฐานของลูกหลานเกษตรกร ซึ่งปัญหาดังกล่าวถูกมองโดยรัฐว่าประชาชนในพื้นที่ยังไม่สามารถพึ่งพาตัวเองได้ จึงพยายามนำหลายโครงการเข้าให้ความช่วยเหลือ แต่ถึงแม้มีหลายโครงการเข้ามาช่วย เช่น โครงการกองทุน 10 บาท ช่วยบ้าน 10 หลังจังหวัดสระแก้ว (สำนักงานสถิติจังหวัดสระแก้ว, 2564) โครงการจับคู่กู้เงินโดยสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสระแก้ว (ธนภัท กิจจาโกศล, 2564) โครงการโคบาลบูรพา (ไทยพีบีเอส, 2564) แต่ทั้งหมดนั้นยังไม่สามารถยับยั้งปัญหาได้

สำหรับโครงการโคบาลบูรปามีปมหลายอย่างซ่อนอยู่ เนื้อหาในสัญญาและการตัดสินใจของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการกลับทำให้พบปัญหาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาโคเนื้อป่วยและตายจำนวน 96 ตัว หรือ ผสมเทียมไม่ติด สมาชิกในกลุ่มตัดสินใจขายโคเนื้อไป 70 ตัว เพื่อนำเงินมาพุงส่วนที่เหลือไว้ ทุกวันนี้ โคเนื้อโครงการโคบาลบูรพาจากจำนวน 250 ตัว ที่ได้รับการส่งมอบล็อตสุดท้ายเมื่อปี 2562 จึงเหลืออยู่เพียง 79 ตัว และยังไม่มีสมาชิกในกลุ่มสามารถทำตามทีระบุในสัญญาได้ เรื่องนี้ยังคงยึดเยื้อจนกลายเป็นคดีเกษตรกรผิดสัญญาโครงการโคบาลบูรพา ยังผลให้มีการเปิดปมโคบาลบูรพาผ่านสื่อ สังคมจึงได้พบว่ามีข้อร้องเรียนเกี่ยวกับงบประมาณเกือบพันล้านบาท โดยเฉพาะประเด็นโคเนื้อที่นำมาจัดสรร ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร ขณะนี้กรมปศุสัตว์รับรู้ปัญหาและเตรียมลงพื้นที่หลังหมดโควิด-19 (ไทยพีบีเอส, 2564)

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการนี้ หลายคนคือผู้สูงอายุในหมู่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอัมพนาคร จังหวัดสระแก้ว ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสะสมกับจำนวนผู้สูงอายุของหมู่นี้ ดูเหมือนจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งผู้สูงอายุบางคนกลับสยบยอมรับสภาพดังกล่าวที่โครงสร้างสังคมหยิบยื่นให้ด้วยความเต็มใจ ความคิดความเชื่อผ่านเรื่องเล่าของผู้สูงอายุ ณ หมู่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอัมพนาคร จังหวัดสระแก้ว เป็นตัวอย่างซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงต้นตอของหลายปัญหาที่ผู้สูงอายุกำลังรอความช่วยเหลือ หากแต่ข้อมูลที่ถูกรวบรวมและปรากฏในแผนพัฒนาจังหวัดสระแก้ว (พ.ศ. 2561-2564) กลับไม่ปรากฏความคิดความเชื่อหรือการต่อรองกับโครงสร้างสังคมอันมีที่มาจากหลายปัญหาดังกล่าวข้างต้น

แนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคมอาจปกปิดอคติที่เป็นระบบ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับตัวแปรย่อยที่สามารถระบุได้หลายอย่าง เช่น บางคนอาจโต้แย้งว่าชายและหญิงที่มีคุณสมบัติเท่าเทียมกัน ต่างได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันทั้งในที่ทำงานหรือที่ต่าง ๆ เนื่องจากเพศของพวกเขาซึ่งจะเรียกว่า “อคติ” ที่อยู่ในโครงสร้างสังคม แต่ตัวแปรอื่น ๆ (เช่น เวลาในการทำงานหรือชั่วโมงทำงาน) อาจถูกปกปิด (Jary and Jary, 1991) กิจกรรมที่มนุษย์ทำอย่างรู้ตัวโดยอาศัยกฎและทรัพยากรในการกระทำที่หลากหลาย ก่อให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมที่เป็นปกติธรรมดา ซึ่งมนุษย์ (human agent) รู้อยู่ตลอดว่าพวกเขากำลังทำอะไร เขาสามารถรู้ว่าสิ่งที่เขาทำ สามารถอธิบายได้อย่างไร ไม่ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะเป็นใคร อยู่ในวัยไหนก็ต้องผลิตซ้ำ (reproduction) เงื่อนไขในการกระทำที่เป็นไปได้ในชีวิตประจำวัน (Giddens, 1984) ไม่ถูกเว้นแม้แต่ผู้สูงอายุ

บทความจะทำให้ผู้อ่านเห็นถึง 1) พลังแห่งการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ 2) โครงสร้างสังคมใน หมู่ 1 ตำบลหนองแขก อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร 3) ตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคม 4) ปัญหาสังคมในพื้นที่จากการเลื่อนชั้นทางสังคม 5) กลวิธีหาระบบชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุ 6) อีสราภรณ์ที่ผู้สูงอายุต้องการ: ผลลัพธ์จากการต่อรองกับโครงสร้างสังคม ทั้งหมดเกิดขึ้นในจังหวัด สกลนคร จังหวัดที่ถูกขนานนามให้เป็นเมืองชายแดนแห่งความสุข ถิ่นเกษตรปลอดภัย แหล่งท่องเที่ยว เชิงนิเวศและอารยธรรมโบราณเขตเศรษฐกิจพิเศษสกลนคร

1. พลังแห่งการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าสนับสนุนให้ความจริงที่ซ่อนอยู่ถูกค้นพบ เรื่องเล่าสามารถให้กรอบเพื่อทำความเข้าใจกับความหมายและคุณค่าในเชิงบรรทัดฐานซึ่งอยู่เบื้องหลังการให้ความหมายนั้น ซึ่งผู้เล่าเรื่องถือเป็นผู้รู้ มีความสามารถสะท้อนตัวตนออกมา ผู้เล่ามีใจเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา เรื่องเล่าจึงมีพลัง และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากในการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์ เนื่องจากวิธีการศึกษาดังกล่าวมีรากฐานความคิดมาจากกระบวนการที่สนับสนุนการสร้างสังคม (social constructivism) และวิธีนี้ปฏิเสธความเชื่อในความเป็นวัตถุวิสัยของความจริง ตั้งข้อสงสัยกับความเชื่อในเรื่องความเป็นกลางหรือการปราศจากอคติของความรู้ รวมทั้งตั้งคำถามกับวิธีวิทยาที่ยังคงวนเวียนอยู่กับการสร้างความรู้ต่อยอดจากความรู้ชุดเดิม (นภาพร หะวานนท์, 2552) ซึ่งเท่ากับเป็นการผลิตซ้ำความคิดความเชื่อที่วางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างกฎเกณฑ์แห่งความเป็นปกติทั้งในส่วนองแบบแผนของพฤติกรรมและโครงสร้างสังคม

เรื่องเล่าเป็นการบอกกล่าว หรือการทบทวนประสบการณ์ หรือวิธีการหาทางออกของปัญหา หรือการรับรู้ชีวิตตนเองอย่างเป็นระบบ บุคคลสร้างเรื่องราวของตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยผู้เล่าเรื่องมองว่าเรื่องราวที่นำมาเล่ามีความสมเหตุสมผลทั้งสำหรับตัวผู้เล่าและสำหรับผู้อื่นด้วย การเล่าถึงประสบการณ์ของตนเองอาจเป็นการแสดงออกถึงการคัดค้านหรือสนับสนุนรูปแบบทางสังคมของอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมของผู้เล่าเรื่อง เรื่องราวต่าง ๆ ที่บุคคลเล่าเกี่ยวกับตนเองได้รับอิทธิพลจากชิ้นส่วนต่าง ๆ ของอัตลักษณ์ของบุคคลนั้น ๆ เช่น เพศ อายุ ชาติพันธุ์ ฐานะ สภาวะทางร่างกาย เรื่องเล่าจึงอาจถือเป็นทางออกของปัญหาของมนุษย์ซึ่งมักตั้งคำถามว่า “เราจะบอกเล่าสิ่งที่เรารู้ได้อย่างไร” ตัวอย่างงานเรื่องเล่า เช่นงานของเบญจวรรณ บุญโทแสง (2559) เรื่องการสร้างร่างกายที่สยบยอมของผู้ต้องขังหญิงต่ออำนาจในเรือนจำ หรืองานของนภาพร หะวานนท์และคณะ (2555) เรื่องชีวิตที่ถูกกลืนเรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ เป็นต้น

นักวิชาการที่สนใจเรื่องเล่าจำนวนมากให้ความสำคัญกับบริบทของเรื่องเล่า หลาย ๆ งานนักวิจัยจึงได้ให้แนวทางการสนทนากับผู้เล่าเรื่องไว้ในส่วนของภาคผนวก เพราะแนวทางการสนทนาถือเป็นบริบทของเรื่องเล่าที่สำคัญ นอกจากนี้ยังมีบทบาทของผู้ฟัง (นักวิจัย) ที่มีผลต่อการสร้างเรื่องราวของผู้เล่า การเล่าเรื่องผ่านภาษาให้ความสำคัญกับการกระทำร่วมกัน (joint action) ระหว่างผู้เล่าเรื่องและผู้ฟังในการเล่าเรื่อง ผู้เล่าต้องการพื้นที่ของการสนทนาเพื่อให้สามารถเล่าเรื่องให้อีกคนหนึ่งฟัง การสนทนาที่เป็นมิตร คนที่ร่วมในการสนทนาจะมีการแลกเปลี่ยนการสนทนา นอกจากนี้ในขั้นของการ

วิเคราะห์การสนทนาจะให้ความสนใจกับการต่อเรื่องที่เกิดขึ้นในกระบวนการสนทนาในบริบทที่ต่าง กัน โดยคนที่อยู่ในการสนทนาจะต้องตัดสินใจว่าจะสามารถสื่อสารข้อมูลให้ดีที่สุดอย่างไร และเรื่องเล่าแต่ละเรื่องมีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การให้ความหมายและการกระทำ ความรู้สึก (นภาพรณ ะหวานนท์, 2552)

วิธีการศึกษาเรื่องเล่าช่วยสร้างกรอบการมองให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงประสบการณ์ของบุคคล ผ่านเรื่องราว มนุษย์ไม่เพียงแต่จะเป็นผู้เล่าเรื่องต่าง ๆ แต่มนุษย์ยังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเรื่องเล่าของตนเองและของผู้อื่นด้วย ในขณะที่คนมองสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเองผ่านเรื่องเล่า และพยายามดำรงชีวิตตามเรื่องเล่าที่ตนเองเรียกคืนประสบการณ์ (recall) ขึ้นมา เรื่องเล่าเป็นเสมือนบันทึกประสบการณ์ของมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านเรื่องราวที่ถูกนำกลับมาเล่าใหม่ วิธีการศึกษาเรื่องเล่าจึงเหมาะกับการศึกษาความซับซ้อนของชีวิต เพราะเรื่องเล่าเปิดพื้นที่ให้บุคคลสามารถนำเรื่องต่าง ๆ กลับมาเล่าใหม่ได้อีกครั้ง (นภาพรณ ะหวานนท์และคณะ, 2555)

การวิเคราะห์เรื่องเล่าอย่างมีจุดมุ่งหมาย อาจจะมีสิ่งที่คุณเล่าเรื่องหลักเลียงที่จะเล่าหรือพูดออกมาเนื่องจากเกรงผลกระทบ อย่างไรก็ตามผู้เล่าเรื่องเองจะสามารถสะท้อนบทบาทของผู้เล่าเรื่องขณะที่เล่า ผู้เล่าเรื่องได้ตรวจสอบบทบาทของบริบททางสังคมและการเมือง ทำทนายให้ผู้เล่าสะท้อนบทบาทในการสร้างบริบทที่มีผลต่ออัตชีวประวัติ คล้ายการได้ตรวจสอบตัวเอง ตรวจสอบอัตลักษณ์แห่งตัวตน ความเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์กับการตั้งคำถาม (Sharkey, 2015)

พลังแห่งการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ (analysis of narrative) จึงนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (narrative analysis) ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้เล่าเรื่อง ตีความเพื่อสร้างเป็นเรื่องเล่า (narrative) กลั่นสุ่งงานวิจัยที่มีชีวิตขึ้นหนึ่งก็ว่าได้

2. โครงสร้างสังคมในหมู่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอเวฬุวนนคร จังหวัดสระแก้ว

คำว่า โครงสร้างสังคม หากตีความแล้ว นิยามคงเคลื่อนที่ไปตามสำนักคิด แต่ละสำนักคิดต่างมีแนวการมองนิยามโครงสร้างสังคมแตกต่างกันไป ดังนั้นมุมมองโครงสร้างสังคมย่อมที่จะแตกต่างกันไปด้วย

โครงสร้างสังคมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างและกำหนดโดยสถาบันทางสังคมและปัจจัยอื่นที่กำหนดโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม ภายในโครงสร้างจะกำหนดการกระจายตัวของบุคคลตามตำแหน่งของสถาบันที่ประกอบด้วยคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน จนนำไปสู่การกำหนดโครงสร้างสังคม (Farkas, 2017)

เพราะโครงสร้างสังคมประกอบด้วยปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยความขัดแย้งในชีวิตประจำวัน นักทฤษฎีเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมศึกษามีแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมโดยพูดถึงสิ่งที่สมาชิกในสังคมต้องตระหนักร่วมกัน สิ่งนั้นคือพื้นฐานของระเบียบทางสังคม แต่ก็เป็นไปได้ยากที่ทุกสมาชิกจะตระหนักในความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียว ปัจเจกบุคคลควรผลิตสร้างความหมายเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ใด ๆ และต้องตอบสนองสถานการณ์นั้นด้วยตัวเอง (Douglas et al., 1980)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคม เป็นการแสดงออกของปัจเจกบุคคลอย่าง ผู้สูงอายุที่ผลิตสร้างความหมายเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหาในพื้นที่บ้านเกิดของตนเอง การเลื่อนชั้นทางสังคมของลูกหลานก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้สูงอายุจึงต้องตอบสนองสถานการณ์ แต่ละสถานการณ์ด้วยตนเอง ยายซุบ (นามสมมุติ) เล่าว่า “...ไม่อยากให้ลูกหลานต้องมาเป็นเกษตรกร ที่นั่นมันแล้ง ขุดบ่อขังน้ำ น้ำก็แห้ง เคยมีโครงการของรัฐบาลที่ให้ชาวบ้านขุดบ่อธรรมชาติเพื่อเก็บน้ำจาก ฝน ในพื้นที่บ้านตัวเอง ทำไปทำมา ชาวบ้านฝังกลบหมด เพราะเปลืองที่ทำนาทำกินเขา พี่ที่ทนแล้ง ปลูกมาก็ขายไม่ได้ เพราะไม่มีตลาดรองรับ นี่ก็ท้อใจ อดวันกินวัน จะให้ขุดกักเก็บน้ำแก้แล้งอีกก็ไม่มีทุน มรดกตกทอดเราก็มีแค่ไร่นา แต่ไม่มีทุนทำสิ่งปลูกสร้างลงทุนทำไร่นา ทุกอย่างต้องจ้างหมด ใช้แรงงาน ที่ตรงนั้นมันเพาะปลูกไม่ได้ ไปเรียนกรุงเทพ ทำงานกรุงเทพ แล้วค่อยให้ลูกหลานส่งเงินมายังดีกว่า แล้ง มันแยกว่าน้ำท่วมอีก แต่ถึงแล้งยังไง ประเพณี 12 เดือนก็ยังจัดอยู่ ค่อยให้ลูกหลานกลับมาตอนนั้นก็ ได้ ยังดีกว่าอยู่ด้วยกัน แล้วลูกหลานไม่มีอย่างที่คุณอื่นเขามีมันก็ทุกข์ใจ....ดินมันไม่ดี มันต้องบำรุงดินใช้ เวลาเป็นหลายปี ดร.เกริก มีมุงกิจก็เคยมา คนทั้งหมด 1 ก็รู้ว่าท่านมาช่วยบำรุงดินให้ แต่มันไม่ได้ผล ท่าน ช่วยอยู่นานกับทีมของท่าน ลูกศิษย์ท่านเป็นลูกหลานหนองแขวง ท่านเลยมาช่วย ..ที่นี้ไม่มีใครอยากเป็น หนี้ แต่ทำไม่ได้ ไม่มีทุนทำเกษตรก็ต้องกู้ กู้มาปลูกข้าวโพดบ้าง เลี้ยงสัตว์บ้าง เป็นหนี้มันดีตรงที่มันเอา เงินมาพัฒนาได้ แต่บางปีเจอภัยแล้ง แม้แต่ดอกก็ไม่มีจะส่ง...”

เรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมของยายซุบ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็น โครงสร้างสังคม ส่งผลต่อความคิดของผู้สูงอายุที่ยินยอมให้ตนเองถูกทอดทิ้งอยู่ที่บ้าน ยอมผลักดัน ลูกหลานออกนอกพื้นที่ ความคิดพึ่งพามรดกตกทอดที่ฝังใจ จึงส่งผลต่อความเชื่อว่า ตนเองไม่มีมรดก ตกทอดในรูปของทุนและที่ดินที่อยู่ในพื้นที่สมบูรณ์ (ที่ดินแห้งแล้ง) ตนเองจึงยอมให้ลูกหลานทิ้งถิ่นฐาน และบุพการีเพื่อไปทำงานที่ต่างถิ่นหรือเข้าเมือง (เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคม) ยอมเหงา ยอมคิดถึง เพื่อไม่ให้ลูกหลานมาลำบากทำมาหากินในพื้นที่แห่งนี้ที่ไม่มีแม้แต่รายได้ที่แน่นอน ตนเองจึงสยบยอม กับการใช้ชีวิตที่ต้องเผชิญกับภัยพิบัติเพียงลำพัง ภัยแล้งที่ยังหาทางแก้ปัญหาไม่ได้ พึ่งพาได้แค่ น้ำปี (น้ำฤดูฝน) เท่านั้น

3. ตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคม

พลังของแนวความคิดเรื่องตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคมสามารถวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมเพื่อให้เห็นการผลิตและถูกผลิตซ้ำได้ตามแนวคิดเรื่อง ตัวตนหรือ Self ที่ผู้เขียนศึกษาและสามารถ วิเคราะห์เชื่อมโยงได้ตามแนวคิดของคาร์ล โรเจอร์ส (Rogers,1959) ที่ได้เปิดมิติเรื่องตัวตนไว้ 3 แบบ 1) Self Concept หมายถึงมนุษย์มองและรับรู้ตัวเองว่าเป็นอย่างไร 2) Real Self หมายถึง ข้อมูลที่ สังคมหรือผู้อื่นมองเห็นตัวมนุษย์เองว่าเป็นอย่างไร อาจเป็นมุมมองที่ไม่เคยรู้หรือรับรู้ก็ได้ 3) Ideal Self หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ฝันหรือคาดหวังว่าอยากได้ อยากมี อยากเป็นเช่นนั้น

เมื่อนำความเชื่อพื้นฐานของโรเจอร์ส (Rogers,1959) มาอธิบายกรณีศึกษาจะพบว่า ความคิด ความเชื่อที่ผู้สูงอายุบอกเล่าเปรียบเสมือน Self Concept + Ideal Self เป็นสิ่งที่พวกเขามอง ชั่งน้ำหนักจากสิ่งที่อยากได้ อยากมี อยากเป็น (Ideal Self) ซึ่งล้วนแล้วแต่คือโครงสร้างสังคมไม่ว่าจะ

เป็น การกู้เงินมาต่อเติมบ้าน ทำเกษตร การสนับสนุนให้ลูกหลานทิ้งถิ่นฐานไปหาแหล่งที่เจริญกว่า ทั้งหมดของแนวคิดโครงสร้างสังคมมีเบื้องหลังคือ ตัวตน หรือ Self เป็นตัวขับเคลื่อนและตั้งอยู่ในฐานความคิดความเชื่อ แต่ Real Self ยังไม่เกิดในความคิดความเชื่อ เพราะผู้สูงอายุยังยึดกับความคิดความเชื่อเดิมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ รอน้ำปี รอความช่วยเหลือจากรัฐ และพื้นที่แห่งนี้ใช้ความพยายามอย่างไร ก็ไม่ได้ผล ความคิดความเชื่อที่เป็น Self Concept ที่ผู้สูงอายุเล่า แทบไม่มีพื้นที่ให้ความคิดความเชื่อที่เกิดจาก Real Self เลยแม้แต่น้อย จึงทำให้ผู้สูงอายุเข้าใจคำว่าโครงสร้างสังคมในแบบที่เกิดจากความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเองดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่เนื่องด้วยแนวคิดเรื่องโครงสร้างสังคมที่ฝังอยู่ในจิตใจ เป็นแรงขับให้ Ideal Self ที่วาดฝันไว้ว่าอยากได้ อยากมี อยากเป็นอะไร กลายเป็นตัวขับเคลื่อน ส่งให้ผู้สูงอายุยอมให้ลูกหลานทิ้งตนและถิ่นฐานไว้ มุ่งไปแสวงหาพื้นที่ที่พร้อมกว่าบ้านหนองแขง ตรงนี้ผู้เขียนมองว่า คือตัวตนของผู้สูงอายุที่กำลังต่อรองกับโครงสร้างสังคม

ตารางที่ 1 แสดงการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมมาวิเคราะห์ตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคม

ตัวอย่างคำ/ประโยคในเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคม	การจัดการกับทรัพยากรที่มี (facility) เพื่อที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการ (exercise power)
เกษตรกรลำบาก	สิ่งปลูกสร้างของชาวบ้าน
โครงการของรัฐเปลี่ยนที่ทำนาทำกิน	บ่อธรรมชาติขังน้ำปี
ต้องมีทุนเท่านั้น จึงทำสิ่งปลูกสร้างลงทุนทำไร่นา	พื้นที่บ้านตัวเอง
ที่ตรงนี้มีน้ำเพาะปลูกไม่ได้	ที่ทำนาทำกิน
แล้งมันแยกว่าน้ำท่วม	มรดกตกทอด
จ้างทุกอย่าง, หนี้มันดีตรงมันเอาเงินมาพัฒนาได้	ทุน, ต่อเติมบ้าน, หมุนเงิน
ประเพณี 12 เดือนก็ยังจัดอยู่	หนี้ ธ.ก.ส.
ลูกหลานไม่มีอย่างที่คุณอื่นเขามี มันก็ทุกข์ใจ	เงินกู้ส่งลูกหลานเรียน
ที่นี่ไม่มีใครอยากเป็นหนี้ แต่ทำไม่ได้ ไม่มีทุนทำเกษตรก็ต้องกู้	โฉนดที่ดินที่ถูกจำนอง

4. ปัญหาสะสมในพื้นที่จากการเลื่อนชั้นทางสังคม

ปฏิเสธไม่ได้ว่าทุกสังคมมีชนชั้น ยืนยันด้วยแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ทั้งสองต่างพูดถึงเรื่องชนชั้น โดยมาร์กซ์เชื่อมโยงชีวิตทางการเมือง วัฒนธรรม และศาสนาให้ผูกโยงเข้ากับรูปแบบการผลิต (Calhoun, 2002) การผลิตและการครอบครองทรัพยากร หรือทรัพย์สินเป็นตัวกำหนดชนชั้น (ชนชั้นผู้ใช้แรงงานกับชนชั้นนายทุนที่เป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต) (Avineri, 2019) ส่วนเวเบอร์มองว่า ชนชั้นถูกแยกออกจากกันได้หลาย ๆ ครั้งด้วยสถานการณ์ทางการเมือง ชนชั้นจะถูกเปลี่ยนก็ต่อเมื่อบุคคลเปลี่ยนสิ่งที่ใช้หรือบริโภค หากบุคคลสามารถใช้

ทรัพย์สินและบริการที่ต่างกันไป หมายถึงว่าบุคคลจะอยู่ชนชั้นใดก็ได้ขึ้นอยู่กับรสนิยมของบุคคลนั้น โดยเว็บเบอร์เชื่อว่า การใช้ชีวิตร่วมกับใคร อาจทำให้กลายเป็นชนชั้นเดียวกันได้ ชนชั้นเป็นการรวมตัวกันของบุคคลที่ต้องการครอบครองตำแหน่งชนชั้นเดียวกัน (Swedberg and Agevall, 2005) การเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) ในนิยามของมาร์กซ์และเว็บเบอร์จึงแตกต่างกันที่เรื่องของรสนิยมและการครอบครองทรัพยากร

ในบทความนี้การเลื่อนชั้นทางสังคมเกิดขึ้นที่นี่ คงเพราะอำเภอวัฒนานครติดอำเภออรัญประเทศซึ่งมีแผนจะสร้างเป็นนิคมอุตสาหกรรม จากข้อมูลระบุว่าปี 2563 จังหวัดสระแก้วนี้มีโรงงานน้ำตาลเพียงแห่งเดียวที่รับซื้ออ้อยจากเกษตรกร ได้แก่ บริษัทน้ำตาลและอ้อยตะวันตก จำกัด (Sakaeo, 2020) สอดคล้องกับที่ยายมัน (นามสมมติ) ได้เล่าว่า “...อ้อยเป็นพืชทนแล้ง แต่ทำแล้วราคาไม่ได้ ข้าวก็เช่นกัน บางปีก็อยู่ทุน ก็มีไปส่ง ธกส.นิดหน่อย ต้องคอยกู้เพิ่ม พอทุนไปเรื่อย ๆ.... ไม่รู้จะทำอะไร ที่นี่ทำได้แค่นา แล้วก็มันสำปะหลัง บ้านหนองแวงไม่มีน้ำ พอไม่มีฝน น้ำก็ไม่ไหลบ่อแห้งไปเรื่อยตามธรรมชาติ การขุดเจาะเราต้องทำเอง แต่บางที หลวงมาทำให้ ก็จะมีลิก เก็บได้ ต้องไม่สูบน้ำออก ...แต่เชื่อกันที่นี่ทำอะไรไม่ได้ น้ำแห้งอยู่ดี กูมาลงทุนทำนา หมาดจากฤดูทำนาก็มาปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ราคาก็ตกต่ำมาก แต่ที่ยังอยู่ก็ยังไม่รู้จะไปเอาที่ไหน ดอกนอกกระบบร้อยละสิบต่อเดือน จ่ายดอกทุกเดือน ธกส.จะอยู่ที่ 13 บาท แค่อำนาจที่ดินไป ถ้าไม่มีก็จับกลุ่มกันค้าประกัน คนละห้าหมื่นจริง ๆ เรามีฝีมือ เรามีสินค้าโอท็อปนะ เราทำอะไรต่อมิอะไรได้แต่มันไม่มีช่องทางจำหน่าย ...วิธีการปรับตัวของเราคือ เราให้ลูกหลานไปทีอื่นดีกว่า ยอมกินวันอดวัน แต่บางปีก็พอได้กิน เพราะไม่ได้แล้งตายหมด แล้วแต่บางปี ทำนาก็ยังได้กิน แต่ถ้าแล้งจะแย่มาก เช่น นา 20 ไร่ ได้ข้าว 3 กระสอบ จากปกติต้องได้ 30 กระสอบ ภัยแล้งทำให้ข้าวตาย จากเคยได้เป็นพันถึง เหลือไม่มาก ...ตอนนี้คนแก่ก็ไม่มีการทำ ทำไม่ไหว ลูกหลานก็มีครอบครัวของตัวเอง แต่ก่อนมีงานเข้ามาให้ เช่น สานหมวก แต่นั่นล่ะ ไม่มีตลาด มีรัฐมีหน่วยงานมาสอนเยอะเลย แต่เขาไม่หาตลาดให้ ไม่รู้จักหอรอกขายออนไลน์นะ เราต้องหาตลาดเอง...”

จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมของยายมันจะเห็นว่าผู้สูงอายุต่างก็ต้องการแสดงศักยภาพของตัวเองเพื่อเลี้ยงชีพได้ด้วยตนเอง พึ่งพาตนเองได้ มีฝีมือและภูมิปัญญาติดตัว แต่ขาดช่องทางการจำหน่ายแนวความคิดออกเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม ความคิดความเชื่อและค่านิยมที่อยากจะส่งผ่านภูมิปัญญาสินค้าของชาวบ้าน ถ้าผู้สูงอายุได้รับการศึกษาอาจช่วยพัฒนาให้เขาได้เป็นในสิ่งที่เขาอยากเป็น ตอบสนองการดำรงชีพด้วยตนเองได้ การศึกษาผู้ใหญ่ที่ว่านี้ ถ้าอธิบายด้วยงานของมาสโลว์ (Maslow, 1943) จะพบว่า ผู้สูงอายุที่มีแรงจูงใจภายในสูงมาก อยากจะพึ่งพาตนเองแต่ก็เข้าใจสภาพธรรมชาติของพื้นที่จึงต้องก้มหน้ายอมรับชะตากรรม แต่ถึงเป็นเช่นนั้นผู้สูงอายุของบ้านหนองแวงก็ยังมีความต้องการต่อรองกับโครงสร้างสังคมในอันที่จะเป็นในสิ่งที่เขามีศักยภาพที่เป็นประโยชน์ได้ (Self-actualization) ซึ่งอาจไม่ใช่ความหมายว่าต้องสมบูรณ์แบบทุกเรื่อง เพียงแค่พวกเขาต้องการแก้ปัญหาวิกฤติจากการเลื่อนชั้นทางสังคม

ตารางที่ 2 แสดงการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมมาวิเคราะห์ปัญหาสะสมในพื้นที่จากการเลื่อนชั้นทางสังคม

ตัวอย่างคำ/ประโยคในเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับ โครงสร้างสังคม	การจัดการกับทรัพยากรที่มี (facility) เพื่อที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการ (exercise power)
อ้อยเป็นพืชทนแล้ง แต่ทำแล้วราคาไม่ได้ ข้าวก็เช่นกัน	นา 20 ไร่ ได้ข้าว 3 กระสอบ จากปกติต้องได้ 30 กระสอบ
ต้องคอยกู้เพิ่ม พอкупไปเรื่อย ๆ	เงินมีพอแค่ส่งแต่ดอกทุกเดือน
ไม่รู้จะทำอะไร ที่นี้ทำได้แค่นา แล้วก็มันสำปะหลัง	นาและมันสำปะหลัง
บ้านหนองแขงไม่มีน้ำ พอไม่มีฝน น้ำก็ไม่มีในบ่อ แห้งไปเรื่อยตาม ธรรมชาติ	แหล่งน้ำที่มีอยู่
ที่นี่ทำอะไรไม่ได้ น้ำแห้งอยู่ดี ภูมิลงทุนทำนา จากฤดูทำนาก็มา ปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ราคาก็ตกต่ำมาก	เงินกู้
เอาโฉนดที่ดินไปถ้าไม่มีก็จับกลุ่มกันค้าประกัน	ได้เงินห้าหมื่น
เรามีฝีมือเรามีสินค้าโอท็อป เราทำอะไรต่อมิอะไรได้แต่ไม่มี ช่องทางจำหน่าย	สินค้าโอท็อป ที่ไม่มีช่องทาง จำหน่าย จึงทำนาและมัน สำปะหลังเหมือนเดิม
วิธีการปรับตัวของเราคือเราให้ลูกหลานไปที่อื่นดีกว่า ยอมกินวัน อดวัน	พึ่งพาน้ำพักน้ำแรงตนเอง
คนแก่ก็ไม่มีงานทำ ทำไมไหว	ทำงานตามสภาพร่างกาย
ไม่มีตลาด มีรัฐมีหน่วยงานมาสอนเยอะเลย แต่เขาไม่หาตลาดให้ ไม่รู้จักการขายออนไลน์	ร่วมกิจกรรมของรัฐ สร้างสินค้าแต่ไม่มีที่ขายให้ได้ เงินมา

5. กลวิธีหาระบบชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุ

ชาติพันธุ์วรรณามีส่วนทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างสังคมโดยการเปิดเผยแนวปฏิบัติและประเพณีในท้องถิ่นที่แตกต่างจากแนวปฏิบัติของลำดับชั้นและอำนาจทางเศรษฐกิจของตะวันตก (Muller-Schwarz & Nina, 2015) ผู้สูงอายุ ณ ที่แห่งนี้เช่นกัน

จากเรื่องเล่าของยายซี (นามสมมุติ) และยายสุน (นามสมมุติ) ที่เล่าให้ฟังเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นที่พวกเขาใช้ต่อรองกับโครงสร้างสังคมที่ประสบปัญหาการเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) จนเกิดเป็นกระบวนการสร้างบรรทัดฐาน (norm) ร่วมกันของทั้งชุมชนที่น่าสนใจ ดังนี้

“...เราอยู่บนเขา น้ำไม่เคยท่วม เราไม่มีปัญหาเรื่องอุทกภัย แต่แล้วคือปัญหาใหญ่ เราก็กังจัด ประเพณี 12 เดือนอยู่ ขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 มีประเพณีสู่ขวัญข้าว เรียกขวัญข้าว มีพราหมณ์มาทำ เพราะทุกคนมีข้าวในยุ้ง ทำบายสีสวยงามทำที่ยุ้งข้าว ต้องทำให้เสร็จก่อน 11 โมงเช้า พ่อแม่พาทำมาให้แม่โพลพมาอยู่ยุ้ง ให้เลี้ยงประชากรในครัวเรือนในแต่ละปี เอาไข่มาต้ม พราหมณ์ก็จะทำนายให้ วันเพ็ญเดือน 3 จะมีบุญข้าวจี พ่อแม่ก็พาทำ นึ่งข้าวเหนียว ปั่น ย่าง ไข่ต้ให้ละเอียดให้เป็นเนื้อเดียวกัน เอาข้าวที่ปั้นย่างไฟ และเอาไข่ทา สุกแล้ว ใส่น้ำตาลก้อนยัดเข้าไปตรงกลางก้อนข้าวจี เป็นประเพณีจาก สมัยพระพุทธเจ้า ถวายข้าวจี จะได้เกิดเป็นคนมีบุญวาสนา ทุกคนอยากหลุดพ้นจากความทุกข์... ต่อจากนั้นจะมีเดือน 4 บุญพระเวท นิมนต์พระมาเทศน์ที่วัดทำวันเดียวทำวันไหนก็ได้วันเดียว เดือน 4 หรือเดือน 6 ก็ได้ขึ้นกับความพร้อมของคณะกรรมการและชาวบ้าน เทศน์พระเวสสันดร เป็นความเชื่อจากพระพุทธศาสนา ทำแล้วบ้านเมืองจะร่มเย็น เราเกิดมาก็รู้เลยว่าต้องทำ เทศน์ 12 กัณฑ์ไม่กำหนดเวลาจบ ชาวบ้านทุกวัยก็ไป ถวายอะไรปีหน้าจะมีสิ่งนั้นเยอะกว่าเดิม เชื้อแบบนั้น ไปทำที่วัดหนองแขวง มีวัดเดียว ...พอเดือน 6 เลี้ยงปู่ตาหรือเลี้ยงเดือน เรามีศาลปู่ตาเลี้ยง วันเดียวกัน เลี้ยงพ่อปู่ เดือน 6 ข้างขึ้นวันพุธ จะได้อะไรขึ้นเจริญรุ่งเรือง ปีนี้ขอแต่ฝนนะ ไม่ขอลม ไม่ขอฟ้า ท่านศักดิ์สิทธิ์ ท่านให้เราขอได้ ทำเดือน 6 กับเดือน 12 (เลี้ยงเดือน) ต่อมาจะมีพิธี แรกนาขวัญด้วยแต่เราไม่ไปสนามหลวง เราไปที่นาเรา เราชุดหรือเอาข้าวไปหว่าน ทำน้อยเดียวให้ขึ้น เป็นธรรมชาติ อยากให้ข้าวลงในวันดี ข้าวจะงอกงาม ...ต่อมาเดือน 8 จะเป็นประเพณีเข้าพรรษา ...และเดือน 9 มีประเพณีข้าวประดับดิน แล้วแต่ปีว่าจะตกแรม 14 หรือ 15 ค่ำ ต้องทำตั้งแต่ตีสี่ ทุกครัวเรือน ทำเพื่ออุทิศให้บรรพบุรุษ เอาใบตองมาห่อข้าวจัดไว้เป็นห่อ มีหมากพลู เดือน 9 จะ 9 ห่อ พระจะสวด เราก็ก่อข้าวบรรพบุรุษ เอาใจให้มารับ พระท่านจะพาพูดต่อ ประเพณีโบราณแล้วว่าเป็น วันที่สามโลกเปิด ถ้าไม่ทำ บรรพบุรุษจะมาร้องไห้ และโทษว่าทำไมไม่ทำ ...พอเดือน 10 คือสารทลาว ห่อข้าวใหญ่ เราทำข้างขึ้น 15 ค่ำ ทำสิบห่อทำเหมือนห่อข้าวน้อย ไม่เกิน 11 โมง มีคนที่ทำคือ ทุกครัวเรือน บางคนกลับมาจากกรุงเทพเพื่อมาทำโดยเฉพาะ เพราะเชื่อว่า ถ้าเราไม่ทำ ตอนเราตาย ลูก จะไม่ทำให้เหมือนกัน ถ้าทำงานไกล ๆ หยุดได้ ก็ต้องมา...”

ทั้งหมดนี้คือ กระบวนการสร้างบรรทัดฐาน (norm) ร่วมกันของทั้งชุมชน เป็นกลวิธีหาระบบ ชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุจากเรื่องเล่าของยายซี (นามสมมุติ) และยายสุน (นามสมมุติ) ที่ไม่คิด เอาชนะธรรมชาติ แต่ใช้การต่อรองกับโครงสร้างสังคมด้วยกระบวนการตีความหมาย (interpretive scheme) การเลือกใช้ทรัพยากรที่เอื้อ (facility) เพื่อใช้อำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคม รวมไปถึง กฎเกณฑ์ กติกา พิธีกรรม สิทธิและหน้าที่ของบุคคล จนเกิดเป็นกระบวนการสร้างบรรทัดฐานทางสังคม (norm) โดยทั้งสองคนเป็นอาสาสมัครของหมู่ 1 ได้ช่วยกันเล่าให้เห็นภาพว่าผู้สูงอายุที่นี้ยังมีกิจกรรม สำคัญให้รอคอยที่จะทำอยู่ทุกเดือน ซึ่งนี่ถือเป็นกลวิธีหาระบบชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งอาจจะ ทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ไม่ทุกข์ทรมาน ดังที่ท่าน ป.อ.ปยุตโต ได้พูดถึงระบบชีวิตที่มีคุณภาพ นำไปสู่ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่ มนุษย์ไม่ต้องพิชิตธรรมชาติ เพราะเราไม่รอด เราต้องอยู่อย่าง ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเสียหายมากแล้ว (ป.อ.ปยุตโต, 2542)

การที่ผู้สูงอายุและชาวบ้านที่นี้ยังคงมีความคิดความเชื่อที่รักษาประเพณี 12 เดือน และ เบื้องหลังการปฏิบัติตามประเพณี 12 เดือนก็มีเงาความเชื่อตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็น

เห็นว่า ที่นี้เต็มไปด้วยการสร้างระบบการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ การดำรงอยู่ด้วยดีเป็นวิธีหนึ่งในการเข้าถึงชีวิตที่มีคุณภาพที่ประกอบไปด้วย ตัวมนุษย์ ตัวสังคม ตัวธรรมชาติแวดล้อมและระบบนิเวศ

การที่ผู้สูงอายุยินยอมให้ลูกหลานทิ้งตัวเองไว้ที่บ้าน และรอคอยลูกหลานให้กลับมาร่วมประเพณี 12 เดือนอาจเป็นเพียงรูปแบบการต่อรองกับโครงสร้างสังคมทุนนิยมก็เป็นได้ ชาวบ้านและผู้สูงอายุแห่งบ้านหนองแขงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี 12 เดือนไว้ให้เป็นดังสะพานเชื่อมบ้านหนองแขงกับลูกหลานที่เข้าไปทำงานในเมืองอื่น ให้หลานกลับมาอยู่ใกล้กันได้ทุกเดือน และด้วยความคิดความเชื่อจากที่กล่าวมาข้างต้น จึงชวนให้อ่านข้อคิดต่อไปได้ว่า แท้ที่จริงแล้วไม่ว่าภัยพิบัติรุนแรงขนาดไหน แต่ประเพณีดังกล่าวกลับไม่เสียหาย ยังคงสืบทอดและยืนยันวันเวลาการจัดอย่างตรงไปตรงมาไม่เปลี่ยนแปลง

ตารางที่ 3 แสดงการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมมาวิเคราะห์กลวิธีหาระบบชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุ

ตัวอย่างคำ/ประโยคในเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคม	การจัดการกับทรัพยากรที่มี (facility) เพื่อที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการ (exercise power)
แล้งคือปัญหาใหญ่ มันจะท่วมก็ปล่อยมันท่วม	ยุ่งข้าว
มันจะแห้งก็ปล่อยมันแห้ง เราไม่มีทุนทำอะไร	
ขึ้น 3 คำเดือน 3 มีประเพณีสู้ขวัญข้าว	บายสี่
ให้แม่โพสพมาอยู่ยุ่ง ให้เลี้ยงประชากรในครัวเรือนในแต่ละปี	
วันเพ็ญเดือน 3 จะมีบุญข้าวจี	ก่อนข้าวจี
เดือน 4 บุญพระเวท เทศน์พระเวสสันดร ติดกันสี่เทศน์	
ความเชื่อจากพระพุทธศาสนา ทำแล้วบ้านเมืองจะร่มเย็น เราเกิดมาก็รู้เลยว่าต้องทำ เทศน์ 12 กัณฑ์ไม่กำหนดเวลาจบ ชาวบ้านทุกวัยก็ไป เพื่อถวาย	วัด
กัณฑ์เทศน์ ถวายอะไรปีหน้าจะมีเยอะกว่าเดิม	
เดือน 6 เลี้ยงปู่ตาหรือเลี้ยงเดือนเลี้ยงผีให้เลี้ยงวันพุธ	ศาลปู่ตา
เลี้ยงข้างขึ้นเพราะจะได้ทำอะไรขึ้นเจริญรุ่งเรือง	
ปีนี้ขอแต่ฝนนะ ไม่ขอลมไม่ขอฟ้า	คำอธิษฐาน
พิธีแรกนาขวัญ อยากให้ข้าวลงในวันดี ข้าวจะงอกงาม	ข้าวในนา
เดือน 8 จะเป็นประเพณีเข้าพรรษา	ประเพณี
เดือน 9 มีประเพณีข้าวประดับดิน (ห่อข้าวน้อย) แล้วแต่ปีว่าจะตกแรม 14	ห่อข้าว 9 ห่อ
หรือ 15 คำ ต้องทำตั้งแต่ตีสี่ ทุกครัวเรือน ทำเพื่ออุทิศให้บรรพบุรุษ	
ประเพณีโบราณเล่าว่าเป็นวันที่สามโลกเปิด ถ้าไม่ทำ	บรรพตฐาน
บรรพบุรุษจะมาร้องไห้ และโทษว่าทำไมไม่ทำ	

6. อิสรภาพที่ผู้สูงอายุต้องการ: ผลลัพธ์จากการต่อรองกับโครงสร้างสังคม

ดังข้อมูลสนับสนุนข้างต้นว่า กรณีศึกษามีความจำเป็นใดบ้างที่ทำให้เกิดความคิดความเชื่อในโครงสร้างสังคมจนนำไปสู่การยินยอมให้ตนเองถูกทิ้งไว้กับพื้นที่ไร่นาที่ประสบภัยพิบัติ

ทั้งหมดนี้อาจขยายความได้จากงานของท่าน ป.อ.ปยุตโต (2542) ที่เผยให้เห็นว่า มนุษย์มีความต้องการอิสรภาพ 4 อย่าง ได้แก่ 1) อิสรภาพทางกาย 2) อิสรภาพทางสังคม 3) อิสรภาพทางจิตใจ และ 4) อิสรภาพทางปัญญา โดยทั้ง 4 อิสรภาพนี้สอดคล้องกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคมของยายผืน (นามสมมุติ)

“...ให้ลูกหลานออกไปยังดีกว่าต้องมารับสภาพ ที่นี้แล้ง ไม่มีน้ำ มีแต่หนี้ คนแก่บางคนยังทำงานได้ ก็ทำ บ้างปลูกผัก บ้างรอเงินจากลูกหลาน บ้างทำกิจการส่วนตัว บ้างก็ทำนาเท่าที่ได้ แต่ที่นี้ไม่มีอะไร ราคาข้าวก็ไม่มี ไม่คุ้มที่เราทำไป ที่ต้องทำเพราะมีที่ดินพ่อแม่ เลยยังต้องทำ...”

ข้อมูลนี้หากนำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดอิสรภาพ 4 อย่างข้างต้นจะพบว่า ผู้สูงอายุก็ต้องการอิสรภาพไม่ต่างจากวัยอื่น พวกเขายังคงเห็นประโยชน์ของโครงสร้างสังคม เช่น เงิน สิ่งปลูกสร้าง แนวคิดเรื่องมรดกตกทอด ฯลฯ แต่ในมุมมองความคิดเขา มุ่งไปที่การสร้างที่พึ่งให้ตนเอง การให้คุณค่าแก่ตนเอง ลดความถดถอยและเพิ่มความรู้ว่าตนเองมีประโยชน์สำหรับตนจนนำไปสู่การต่อรองกับโครงสร้างสังคมในที่สุด

ตามทัศนะเกี่ยวกับการต่อรองกับโครงสร้างสังคม กิดเดนส์เคยกล่าวว่า ปรากฏอยู่ในความสำนึกหรือคิดหรือ mind ของมนุษย์ เรียกว่าตัวเชื่อม (modality) อันเป็นความสำนึกที่เต็มไปด้วยการกระทำทางสังคม และการต่อรองที่ว่าอยู่ในศักยภาพที่มนุษย์ทุกคนสามารถทำได้ ตัวเชื่อมดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นทวิภาวะของโครงสร้าง และทำให้ความเป็นโครงสร้างและผู้กระทำการมีอิทธิพลต่อกัน (Giddens, 1984) แม้ในบริบทแห่งการกระทำทางสังคมของผู้สูงอายุที่ผลิตซ้ำโครงสร้างสังคมตามความคิดความเชื่อให้เป็นผู้อ่อนแอ ยืนหยัดด้วยตนเองไม่ได้ ต้องได้รับการสงเคราะห์และเยียวยาก็ตาม

แนวทัศน์ของกิดเดนส์ ทำให้เห็นความเป็นผู้กระทำการในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อันได้แก่ การสื่อสาร (communication) การปฏิบัติการในสิ่งที่ต้องการ (exercise power) และกระบวนการให้รางวัลและการลงโทษ (sanction) มนุษย์สามารถตีความ (interpretive scheme) จัดการ/ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ตนเองมี (facility) เพื่อให้ตนเองทำสิ่งใด ๆ ตามต้องการ จนในที่สุดสามารถสร้างบรรทัดฐานที่เหมาะสมกับตนเองได้ (Giddens, 1984)

ความเป็นผู้กระทำการดังกล่าว ส่งผลให้ผู้สูงอายุแสดงออกผ่านการตีความ การจัดการให้ทรัพยากรที่มีอยู่ สามารถสร้างบรรทัดฐานที่เหมาะสมกับตนเอง นำไปสู่การสร้างพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการต่อรองกับโครงสร้างสังคม

สรุป

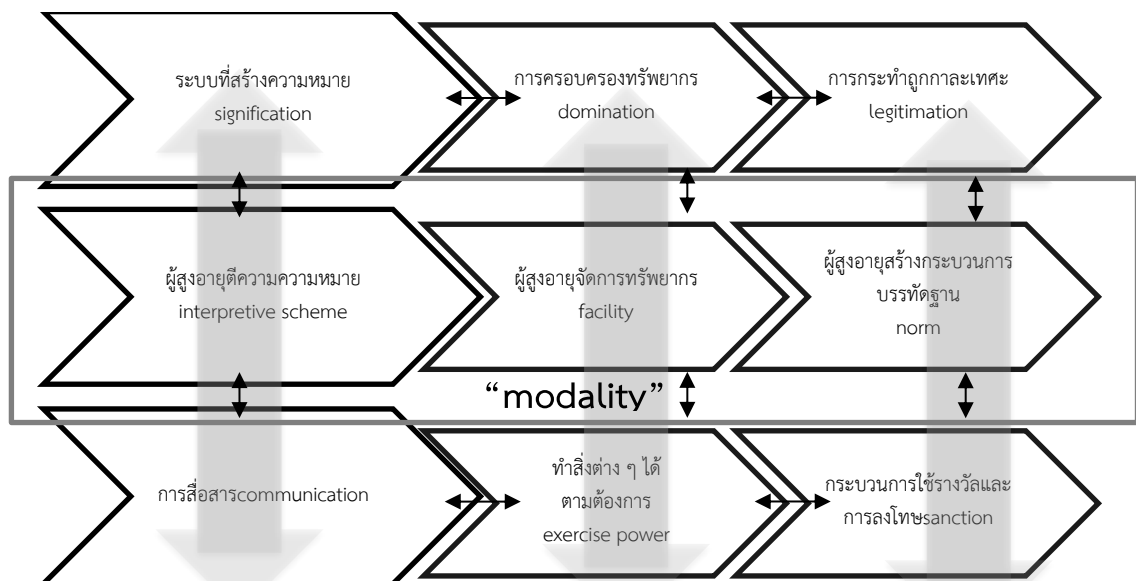
บทความชี้ชวนให้เห็นถึงคุณค่าของพลังแห่งการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์, โครงสร้างสังคมในหมู่ 1 ตำบลหนองแขว อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว, ตัวตนที่ต่อรองกับโครงสร้างสังคม, ปัญหา

สะสมในพื้นที่จากการเลื่อนชั้นทางสังคม, กลวิธีหาระบบชีวิตที่มีคุณภาพของผู้สูงอายุและอิสรภาพที่ผู้สูงอายุต้องการ ผลลัพธ์จากการต่อรองกับโครงสร้างสังคม ทั้งหมดคือสิ่งที่ถ่ายทอดการกระทำที่เป็นรูปแบบการต่อรองกับโครงสร้างสังคมของผู้สูงอายุที่นี้จนหมดสิ้น ความคิดความเชื่อในฐานะผู้กระทำการ แท้จริงแล้วมีบางอย่างซ่อนอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการไม่สยบยอมต่อโครงสร้างสังคม ความจริงอันซับซ้อนถูกซ่อนอยู่ในเรื่องเล่า เรื่องราวแห่งการยินยอมให้ลูกหลานเลื่อนชั้นทางสังคม ปมปัญหาต่าง ๆ ทั้งหมดถูกคลี่คลายด้วยการต่อรองกับโครงสร้างสังคมในรูปแบบของการยอมรับ จัดการกับกฎ (rules) และทรัพยากร (resources) แม้ความท้อแท้สิ้นหวังในการพิชิตธรรมชาติของผู้สูงอายุจะผลักดันให้เกิดการทิ้งถิ่นฐานของลูกหลาน นำไปสู่การเลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) แต่ความท้อแท้สิ้นหวังกลับหล่อหลอมให้ผู้สูงอายุสามารถกระทำการทางสังคมภายใต้จิตสำนึกที่สามารถอธิบายเป็นถ้อยคำได้สู่ความเป็นผู้กระทำการ (agency) ที่กล้าลุกขึ้นต่อรองกับโครงสร้างสังคม ด้วยวิธีอธิบายการสร้างบรรทัดฐานที่เหมาะสมกับตนเอง โดยให้เหตุผลแห่งการยึดแนวปฏิบัติตามความคิดความเชื่อเรื่องประเพณี 12 เดือน

การใช้แนวปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นกลยุทธ์ที่ผูกโยงลูกหลานในครอบครัวที่แยกย้ายออกจากบ้านหนองแขง ให้สามารถกลับมาที่หนองแขงได้ทุก ๆ เดือนตลอดไป ด้วยพลังอำนาจแห่งการต่อรองกับโครงสร้างสังคมจากกระบวนการสร้างบรรทัดฐานอย่างเข้มแข็ง

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

จากการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ : การต่อรองกับโครงสร้างสังคม กรณีศึกษา ผู้สูงอายุในหมู่ 1 ตำบลหนองแขง อำเภอวิเศษนาค จังหวัดสระแก้ว ผู้เขียนค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์การต่อรองกับโครงสร้างสังคมของผู้สูงอายุ
ปรับจาก The dimension of the duality of structure (Giddens, 1984)

จากแผนภาพที่ 1 จะเห็นถึงคุณสมบัติต่าง ๆ ของระบบสังคม ต่างเป็นทั้งสื่อกลางและผลลัพธ์ ที่ต่างตอบโต้ (recursively) มีอิทธิพลต่อกัน ทั้งกฎและทรัพยากรที่กรณีศึกษาใช้ ทุกอย่างล้วนอยู่ใน ร่องรอยความทรงจำ (memory traces) ที่ถูกดึงใช้ได้ทันทีเมื่อมีสถานการณ์ (การเลื่อนชั้นทางสังคม) มากระตุ้น แผนภาพนี้ยังบอกได้อีกว่าปรากฏการณ์ทางสังคมไม่ได้เป็นทวิลักษณ์ (Dualism) ไม่เป็น อิสระต่อกัน เพราะผู้สูงอายุมีการตีความ จัดการทรัพยากรที่มีอยู่ และสร้างบรรทัดฐานผ่านกระบวนการ ทั้งหมดคือทวิภาวะของโครงสร้างอันเป็นตัวเชื่อม (modality) ระหว่างโครงสร้าง (structure) และ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (interaction) ทั้งโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กรณีศึกษาได้ทำการเชื่อม ด้วยพื้นที่แห่งการต่อรองของพวกเขาเพื่อปฏิบัติการหรือกระทำการทางสังคมให้เป็นที่ยอมรับ (ดังรายละเอียดในตารางที่ 1-3) ทำให้ตนเองได้ปฏิบัติการสิ่งต่าง ๆ ได้ตามต้องการด้วยการสร้างบรรทัด ฐานที่เหมาะสมกับตนเองจากประเพณี 12 เดือน ส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถอยู่ในโครงสร้างสังคมได้อย่าง มีความสุข แม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะเปลี่ยนเป็นเช่นไร ผู้คนจะอพยพย้ายถิ่นไปมาไม่น้อยเพียงไหน แต่ผู้สูงอายุที่ต่างยืนหยัดต่อสู้ต่อรองใช้กฎและทรัพยากรทั้งหมดที่มี สะท้อนให้เห็นถึงการต่อรองกับ โครงสร้างสังคมภายใต้ความคิด ความเชื่อของผู้สูงอายุ ณ บ้านหนองแขง หมู่ที่ 1 ตำบลหนองแขง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดสระแก้ว เพื่อประโยชน์ของผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าข้อมูลในการลงพื้นที่ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

หากบทความนี้มีคุณค่าใด ผู้เขียนขอขอบใจแด่ดวงวิญญาณแห่งบรรพบุรุษที่สถิตย์อยู่ ณ จังหวัดสระแก้วทุกดวง, คณาจารย์ทุกท่านที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาให้สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒและโครงการพัฒนาศักยภาพแกนนำสร้างสุขสู่ชุมชนของมหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ

เอกสารอ้างอิง

- ไทยพีบีเอส. (2564). เปิดปม: โศกบาลบูรพา. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2564. จาก <https://news.thaipbs.or.th/content/301367>.
- ธนภัท กิจจาโกศล. (2564). เปิดโครงการจัดคู่มือเงินระหว่างสถาบันการเงินช่วยเหลือร้านอาหาร จ.สระแก้ว. สืบค้น 19 มิถุนายน 2564. จาก <https://www.77kaoded.com/news/thanapat/2130403>.
- นภาพรณ หะวานนท์. (2552). วิธีการศึกษาเรื่องเล่าจุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์. *วารสารสังคมแม่ฟ้าหลวง*. 5(2), 1-22.
- นภาพรณ หะวานนท์ และคณะ. (2555). *ชีวิตที่ถูกกลืน เรื่องเล่าของผู้หญิงในเรือนจำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักกิจการในพระราชดำริพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา สำนักงาน ปลัดกระทรวงยุติธรรม.

- เบญจวรรณ บุญโทแสง. (2559) *การสร้างร่างกายที่สยบยอมของผู้ต้องขังหญิงต่ออำนาจในเรือนจำ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานสถิติจังหวัดสระแก้ว. *โครงการกองทุน 10 บาท ช่วยบ้าน 10 หลัง จังหวัดสระแก้ว*. สืบค้น 24 มกราคม 2562. จาก <http://sakaeo.nso.go.th/index.php/2011-11-30-04-11-55/642-201901301>.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- สระแก้ว. (2563). *แผนพัฒนาจังหวัดสระแก้ว พ.ศ. 2561-2564*. สืบค้น 20 มิถุนายน 2563. จาก <http://www.sakaeo.go.th/websakaeo/ebook/detail/24/data.html>.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge UK: Polity Press.
- Avineri, S. (2019) *Karl Marx: Philosophy and Revolution*. (2nded.). Yale University Press.
- Douglas, J. D., Patricia, A. A., Peter, A., Andrea, F. C., Robert, F. and Joseph, A. K. (1980). *Introduction to the Sociologies of Everyday Life*. Boston: Allyn and Bacon.
- Farkas, Z. (2017). *Analyzing social structure. A Chapter for the Outline of Social Theory*. From <https://www.researchgate.net/publication/319130073>.
- Jary, D., & Jary, J. (1991). "Social structure." *The Harper Collins Dictionary of Sociology*. New York: Harper Collins.
- Maslow, A., 1943. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Muller-Schwarz, N. K. (2015). *The Blood of Victoria no Lorenzo: An Ethnography of the Solos of Northern Coco Province*. Jefferson, NC: McFarland Press
- Rogers, Carl. (1959). A theory of therapy, personality relationships as developed in the client-centered framework. In S. Koch. (ed.). *Psychology: A study of a science. Formulations of the person and the social context. Vol. 3*. McGraw-Hill.